MUHAMMAD ALINING "MANGU QUYOSH" ROMANIDA OBRAZLAR TIZIMINING ILMIY TASNIFI VA STRUKTURAL-FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

"НАУЧНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВ И СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ В РОМАНЕ МУХАММАДА АЛИ „ВЕЧНОЕ СОЛНЦЕ""

"SCIENTIFIC CLASSIFICATION OF THE SYSTEM OF CHARACTERS AND STRUCTURAL-FUNCTIONAL FEATURES IN MUHAMMAD ALI'S NOVEL "ETERNAL SUN.""

Usmonova Sharifa Gulamovna
Kokand university Andijon filiali O'zbek va rus filologiyasi kafedrasi katta o'qituvchisi, Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil tadqiqotchisi
gulamovna1973@gmail.com
ORCID:0009-0001-4468-303X
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24441695

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yirik namunasi — Muhammad Alining 2024-yilda nashr etilgan "Mangu quyosh" romanidagi obrazlar tizimi ilmiy-nazariy va struktural-funksional jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda personajlarning arxetipik, tiplashtirilgan va individual turlarga tasniflanishi, ularning asar syujetidagi iyerarxik o'rni hamda ramziy-metaforik yuklamalari ochib berilgan. Muallifning an'anaviy shartli qoliplardan voz kechib, tarixiy reallik va individual psixologizmga tayanganligi, xususan, Bade'uljamol obrazining fojiaviy taqdiri hamda ichki kechinmalarini mahorat bilan tasvirlagan. Shuningdek, maqolada roman poetikasini semiotik, kognitiv metodlari asosida o'rganish hamda ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Muhammad Ali, "Mangu quyosh" romani, obrazlar tizimi, struktural-funksional tahlil, arxetip, psixologik portret, Bade'uljamol, badiiy to'qima.

Аннотация: В данной статье проводится научно-теоретический и структурно-функциональный анализ системы образов в романе Мухаммада Али "Вечное солнце" ("Mangu quyosh", 2024), являющемся значимым явлением современной узбекской литературы. В исследовании представлена научная классификация персонажей на архетипические, типизированные и индивидуальные образы, раскрыты их иерархическая взаимосвязь в сюжете и символико-метафорические функции. Особое внимание уделено отказу писателя от традиционных условных шаблонов в пользу исторической достоверности и глубокого психологизма, что наглядно проявляется в трагической судьбе и психологическом портретировании образа Бадеульджамол посредством ретроспекции и внутреннего диалога. Кроме того, обоснована эффективность применения семиотического, когнитивного подходов и методов при изучении поэтики романа и в методике преподавания литературы.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ключевые слова: Мухаммад Али, роман "Вечное солнце", система образов, структурно-функциональный анализ, архетип, психологический портрет, Бадеульджамол, художественный вымысел.

Abstract: This article presents a scientific-theoretical and structural-functional analysis of the character system in Muhammad Ali's 2024 novel "Eternal Sun" ("Mangu quyosh"), a prominent work in contemporary Uzbek literature. The study classifies the novel's characters into archetypal, typified, and individual categories, revealing their hierarchical relationships within the plot and their symbolic-metaphorical functions. Particular emphasis is placed on the author's departure from traditional literary clichés in favor of historical realism and deep individualism, exemplified through the tragic fate and cognitive-psychological portraiture of Bade'uljamol using retrospection and internal dialogue. Furthermore, the paper substantiates the application of semiotic, cognitive methodologies in analyzing the novel's poetics and integrating these findings into literary education.

Keywords: Muhammad Ali, Eternal Sun novel, character system, structural-functional analysis, archetype, psychological portrait, Bade'uljamol, artistic fiction.

KIRISH

Zamonaviy o'zbek adabiyotida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima uyg'unligini yangi bosqichga olib chiqqan asarlardan biri — Muhammad Alining 2024-yilda nashr etilgan "Mangu quyosh" romanidir. Roman janrining poetik tabiatini belgilovchi va asar ssenariysini harakatga keltiruvchi bosh omil uning murakkab obrazlar tizimidir. Romandagi personajlar tizimini ilmiy jihatdan tasniflash nafaqat muallifning badiiy niyatini anglash, balki hozirgi o'zbek romanchiligida epik tafakkur va xarakterlar evolyutsiyasini aniqlashda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi "Mangu quyosh" romani obrazlarining tarixiy-nazariy, struktural va zamonaviy metodologik jihatlarini yaxlit tizim sifatida tahlil qilishdan iborat.

Roman inson va makon, shaxs va jamiyat munosabatlarini eng dinamik xronotop (vaqt va maydon) o'lchamlarida aks ettiruvchi yirik epik janrdir. Muhammad Alining "Mangu quyosh" romanida janrning imkoniyatlari kengayib, tarixiy shaxslarning ichki va tashqi olami falsafiy muvozanatda ko'rsatiladi. XIX asr g'arb va rus realizmida ijtimoiy muhit personaj xarakterini to'liq shakllantirgan bo'lsa, ushbu XXI asr o'zbek romanida qahramonlar faqat ijtimoiy tip sifatida qolmay, balki milliy-falsafiy ruh tashuvchilari sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy statistik tahlillar va kitobxonlar o'rtasidagi so'rovnomalar tarixiy mavzudagi yirik polotnolarga bo'lgan qiziqish hamon juda yuqoriligini ko'rsatmoqda.

Adabiyotshunoslik metodologiyasida "Mangu quyosh" romani personajlarini quyidagi ilmiy guruhlarga ajratish mumkin:

- **Arxetipik obrazlar:** Insoniyat ong osti tafakkurining universal modellariga asoslangan qahramonlar. Masalan, asardagi donishmandlik va adolat timsollari K.G.Yung va Z.Freyd psixoanalitik yondashuvlaridagi "Donishmand chol" yoki "Hamdard ona" kabi chuqur psixologik arxetiplarga borib taqaladi.
- **Tiplashtirilgan obrazlar:** Muayyan davrning ijtimoiy-siyosiy muhitini, saroy a'yonlari va harbiy tabaqa qatlamining xarakterli xususiyatlarini o'zida jamlagan qahramonlar.
- **Individual obrazlar:** Takrorlanmas ruhiy dunyoga va muallifning o'ziga xos badiiy kashfiyotiga aylangan personajlar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Roman obrazlarini davrlarga va estetik prinsiplarga ko‘ra taqsimlash

“Mangu quyosh” romani klassik tarixiy romanchilik an’analari (masalan, L.Tolstoy uslubidagi epik ko‘lam) bilan modernistik ichki dunyo tahlilining o‘ziga xos sintezidan iborat. Romanda an’anaviy lirik andozalardan (masalan, Alisher Navoiy hayoti tasvirlangan oldingi asarlardagi silliqlashtirilgan, lekin aslida tarixdan yiroq bo‘lgan Guli obrazidan) butunlay voz kechilgan. Asarda davr estetik paradigmasi va tarixiy reallikka sodiqlik prinsiplari asosiy o‘ringa chiqadi.

Roman obrazlarining struktural va funksional jihatlari.

“Mangu quyosh” asarida personajlar iyerarxik munosabatda bo‘ladi. Markaziy qahramonlar (protagonistlar) yonida ularning g‘oyalari va maqsadlarini ochib berishga xizmat qiluvchi qarama-qarshi (antagonist) hamda fon vazifasini bajaruvchi yordamchi obrazlar syujet dinamikasini ta’minlaydi. Tarixiy dramatik konfliktlar mana shu iyerarxiya asosida qurilgan bo‘lib, ikkinchi darajali har bir personaj markaziy personajlarning ma’naviy va siyosiy qiyofasini yoritish uchun ma’lum semantik va funksional yukni yelkasiga oladi.

Roman obrazlarining psixologik portretlash usullari.

Muhammad Ali asar qahramonlarining ruhiy holati, ichki kechinmalarini tasvirlashda ichki dialog, xotiralar retrobursiyasi va ruhiy tahlil metodlaridan unumli foydalanadi. Buning eng yorqin namunasini romandagi markaziy ayol obrazi — Bade’uljamol qiyofasida ko‘rish mumkin. Muallif ushbu obrazni yaratishda an’anaviy tarixiy qoliplardan qochadi: Bade’uljamol romanda Husayn Boyqaro bilan bog‘liq holda emas, balki butunlay boshqa biografik chizgida beriladi. Bu qiz og‘ir xastalikka chalinib, yoshligida vafot etadi. Uning o‘lim oldi ruhiy holati, hayot va yoshlik bilan xayrlashuv kechinmalari kognitiv psixologizm usullari orqali chuqur portretlanadi va kitobxon emotsional olamiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.Asardagi ko‘plab obrazlar faqatgina real hayotiy shaxslar emas, balki muayyan ramziy ma’nolar tashuvchisidir. Romandagi har bir qahramonning xatti-harakati va asarning bosh nomi bo‘lgan “Mangu quyosh” konsepti metaforik chuqurlikka ega. Obrazlar tizimidagi bunday simvolizm, xuddi M.Bulgakovning “Usta va Margarita” asaridagi kabi, matnga ko‘p qatlamli falsafiy ma’no baxsh etadi va adabiy tahlilda ramzlar semantikasini o‘rganishni taqozo qiladi.

“Mangu quyosh” romanini an’anaviy tahlil doirasidan chiqib, semiotik yondashuv (obrazni madaniy belgi sifatida o‘rganish), kognitiv poetika (matndagi konseptlar tahlili) va sotsiolingvistik usullar orqali tadqiq etish yangi natijalarni beradi. Ayniqsa, asardagi qahramonlar nutqining sotsiolingvistik tahlili davr til muhiti va ijtimoiy tabaqalanishni aniq ko‘rsatib beradi.

Oliy ta’lim va maktab adabiyot darslarida “Mangu quyosh” romanini o‘qitishda tizimli tasniflash metodidan foydalanish yuqori samara beradi. Talabalarga asardagi personajlar iyerarxiyasini sxemalar orqali tushuntirish, an’anaviy andozalardan (masalan, Guli obrazining yo‘qligi) voz kechilganini mantiqiy tahlil qilish ularning mustaqil tahliliy tafakkurini o‘stiradi. Amaliy pedagogik tajribalar tizimli va ilmiy tasnifga asoslangan darslarda talabalarning mavzuni o‘zlashtirish ko‘rsatkichi ancha yuqori bo‘lishini tasdiqlamoqda.

XULOSA

Muhammad Alining “Mangu quyosh” romani obrazlar tizimining ilmiy tasnifi va ularning struktural-funksional xususiyatlarini o‘rganish quyidagi ilmiy xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

1. Romanda an’anaviy silliqlashtirilgan, shartli obrazlar tizimidan (Guli kabi) voz kechilib, tarixiy haqiqat va individual psixologizm prinsiplariga tayanilgan.
2. Bade’uljamol obrazining yoshligida fojiaviy tarzda kasal bo‘lib vafot etishi ssenariysi ichki kechinmalar, chuqur kognitiv psixologik portretlash usullari orqali mahorat bilan ochib berilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Asar obrazlarining ko‘p qatlamli simvolik tabiatining tahlil qilinishi o‘zbek adabiyotshunosligining metodologik ufqlarini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muhammad Ali. “Mangu quyosh” (roman). – Toshkent: Adabiyot, 2024.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2007.
3. Bahtin M. M. Voprosы literaturы i estetiki. – M.: Hudojestvennaya literatura, 1975.
4. Moretti F. Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History. – London: Verso, 2005.

ILOVALAR

1-jadval: “Mangu quyosh” romanidagi obrazlar tizimining tipologik strukturasi

Obraz turi	Romandagi xarakterli xususiyati	Funksional vazifasi va misollar
Arxetipik va individual obraz	An’anaviy andozalardan chekinish, chuqur lirik-falsafiy fojia.	**Bade’uljamol** (Kasal bo‘lib yoshligida vafot etishi, ruhiy iztiroblar tahlili).
Tarixiy-ijtimoiy tip	Davr mafkurasi, saroy va ijtimoiy muhit dinamikasi.	Saroy a’yonlari, tarixiy shaxslar va davr arboblari.
Boshqaruvchi konsept (Metafora)	Asarning umumiy g‘oyaviy va falsafiy mazmuni.	**“Mangu quyosh”** ramziy asosi (Abadiyat va komillik timsoli).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.